

ความแยบยลของขุนช้าง
และข้อห้ามการแต่งงาน
ใน *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน*

ประคอง เจริญจิตรกรรม
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ตัวละครขุนช้าง ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยเน้น การศึกษาความคิดและการกระทำอันแยบยลของขุนช้างในการสร้างความชอบธรรม ที่จะได้นางพิม หรือนางวันทองมาเป็นภรรยา การศึกษาพบว่าขุนช้างมีความชาญฉลาด รู้จักใช้จุดอ่อนในจิตใจของคน และมีความแยบยลในการใช้ระเบียบทางสังคมเพื่อหลีกเลี่ยงข้อห้ามต่าง ๆ ของสังคมจนสามารถได้นางวันทองมาเป็นภรรยาอย่างถูกต้องตาม ประเพณี

Abstract

This article aims to analyze Khun Chang's cunningness in justifying his improper marriage to Nang Wantong, Khun Phan's wife, in *Sepha of Khun Chang and Khun Phan*. The conclusion is that Khun Chang is a shrewd schemer who is able to manipulate other characters' weaknesses. More importantly, he is willing to exploit various social rules and prohibitions to legitimize his marriage to Nang Wantong as one which is traditionally acceptable.

ความนำ

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นวรรณคดีไทยที่แสดงวิถีชีวิตและประเพณีไทยไว้หลากหลาย แต่ขณะเดียวกันตัวละครหลายตัวใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ก็มีการกระทำที่สวนทางกับประเพณีและศีลธรรมของคนในสังคมไทย ตัวละครสำคัญตัวหนึ่งของ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ที่มีลักษณะดังกล่าว คือ ขุนช้าง

แม้ขุนช้างเป็นตัวละครที่มักมีภาพลักษณ์เป็นตัวตลกให้ตัวละครอื่น โดยเฉพาะขุนแผน เย้ยหยันอยู่เสมอก็ตาม แต่หากศึกษาจะพบว่าขุนช้างเป็นตัวละครที่ฉลาดและรู้จักใช้ความฉลาดของตนอย่างแยบยล และเหตุการณ์ที่แสดงความแยบยลของขุนช้างอย่างเด่นชัด ก็คือ การที่ขุนช้างสามารถสร้างสถานการณ์จนสามารถแต่งงานกับนางพิมหรือนางวันทองได้อย่างถูกต้องตามประเพณี

ศัพท์ที่ใช้ในบทความ

พลายแก้วหรือขุนแผน คือตัวละครตัวเดียวกัน ในการกล่าวถึงตัวละครนี้ในบทความจะใช้คำว่า ขุนแผน เช่นเดียวกับ นางพิมหรือนางวันทอง คือตัวละครตัวเดียวกัน การกล่าวถึงตัวละครนี้ในบทความจะใช้คำว่า นางวันทอง ด้วยเหตุการณ์ที่นำมาศึกษาวิเคราะห์เป็นช่วงขุนช้างปลุกเรือนหอ นางพิมได้เปลี่ยนชื่อเป็นวันทองแล้ว และพลายแก้วก็ได้รับตำแหน่งขุนแผนเมื่อชนะศึกเมืองเชียงใหม่

วัดป่าเลไลยก์ ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สะกดคำต่างกับคำปัจจุบัน ที่เขียนว่า วัดป่าเลไลยก์ ในบทความนี้จะเขียนตามที่ปรากฏใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ความอุปถัมภ์และความมั่งคั่งของขุนช้าง

ขุนช้างถูกกำหนดให้มีรูปร่างหน้าตาอุปถัมภ์ จนแม้แต่มารดาของตนก็ไม่อยากเลี้ยงดู พิจารณาได้จากคำของนางเทพทอง มารดาขุนช้าง ที่กล่าวถึงขุนช้างว่า

นางเทพทองร้องคำอ้ายยาจก	ช่างเดินหยกหยกเหมือนตลกโขน
ยัดไว้ไม่นั่งตละลึงทโมน	อ้ายผีโคนที่ไหนปั้นใส่มา
ไม่มีใจที่จะใคร่เข้าอุ้มชู	เหมือนค่างครอกหลอกกูดูขายหน้า
ทำดาบ้องแมวแมวกินปลา	อ้ายตายห้าด่าแข่งไม่เว้นวัน
พอขุนช้างสามขวบไปเที่ยวเล่น	เด็กเห็นก็กลัวจนตัวสั่น
โน่นแน่แม่เอ๋ยอะไรนั้น	มันอ้าปากยิงฟันซ้ำพรันใจ
นางแม่ห้ามว่าเอ็งอย่ากลัว	ขุนช้างลูกเจ้าขริ้วบ้านริ้วใหญ่
เขาเป็นเศรษฐีมีข้าไท	อย่าก็ดขวางหลีกไปให้เขามา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2513: 7¹)

ข้อความนี้แสดงความรังเกียจขุนช้างของนางเทพทองได้อย่างชัดเจน และในบทพรรณนาตอนขุนช้างสามขวบ เด็กๆ รอบข้างต่างก็แสดงท่ารังเกียจเช่นกัน แต่ด้วยฐานะที่มั่งคั่ง จึงทำให้คนรอบข้างยอมรับขุนช้าง ไม่กล้าแสดงความรังเกียจ

เมื่อขุนศรีวิชัยบิดานำตัวขุนช้างไปถวายตัวกับพระพันวษา ชาวบ้านในเมืองหลวงพอเห็นขุนช้างก็มีปฏิกิริยาเย้ยหยันให้ขุนช้างเป็นตัวตลกกว่า

ชาวบ้านร้านตลาดพอมาดเห็น	ร้องว่าเป็นเวทนาน่ามันไส้
เด็กอะไรหัวล่อนกล้อนสุดใจ	แลไปเหมือนหนึ่งหลอกบอกเพื่อนกัน
จะว่าค่างหรือลิงวิ่งมาเกิด	อ้ายผีนอกละเมิดที่ไหนปั้น
ชายหญิงวิ่งหัวร่ออยู่งองัน	ดูจนพ่อลูกนั้นเข้าในวัง

(13)

¹ ในบทความชิ้นนี้ เมื่อมีการอ้างอิงบทกลอนจากเรื่อง *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน* จะหมายถึง *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. (2513). พระนคร : แพร่พิทยา. และจะใส่เฉพาะหมายเลขหน้าในการอ้างอิงเท่านั้น

เมื่อพระพันวษาเห็นขุนช้างก็กล่าวอำความอัปลักษณ์ของขุนช้างอีกว่า

ฮ่ำเฮี้ยฮ่ำยขุนศรีวิชัย
ดูหัวหน้าสมเพศเวทนา

นั่นมึงพาลูกใครเข้ามาหา
เป็นเชื้อวงศ์พงศาของผู้ใด

(14)

จากความอัปลักษณ์ของรูปลักษณ์ภายนอกที่กล่าวมาข้างต้น ขุนช้างมีจุดเด่นอยู่อย่างหนึ่งที่สำคัญมากจนสามารถทดแทนความอัปลักษณ์ได้ นั่นคือ การเกิดมาแล้วทำให้ครอบครัวมั่งคั่งขึ้น แม้ในตอนเข้าเฝ้าพระพันวษา ขุนศรีวิชัยก็ยังทูลพระพันวษาดังจุดเด่นข้อนี้ของขุนช้างว่า

ขุนช้างบุตรข้าพระพุทธเจ้า
ด้วยชะตาราศีมีลาภสการ
แต่เกิดบุตรช้างคนนี้
วัวควายช้างม้าข้าไท

ขอทูลเกล้าถวายไว้เป็นทหาร
มาสู่โพธิสมภารพระทรงชัย
เงินทองของดีทั้งน้อยใหญ่
มิพอที่จะได้ก็ได้อมา

(15)

ปฏิกิริยาของผู้คนที่แสดงความรังเกียจรูปกายอันอัปลักษณ์ของขุนช้างคงมีผลต่อจิตใจของขุนช้าง ด้วยขุนช้างมักพยายามกลบเกลื่อนความอัปลักษณ์ของตนไว้ ดังจะเห็นได้จากความตอนขุนช้างแต่งกายไปพึ่งเทศน์มหาชาติว่า

ครานั้นขุนช้างจวนเวลา
พวkb่าวหาน้ำตามกันไป
เจ้าขุนช้างอาบน้ำสำราญใจ
เอาขมิ้นถูตัวให้ทั่วดี
ผิวหนังยังเขียวเหมือนผักตบ
เข้าห้องดินสอพองละลายทา
ควักเอามูหน่ายขึ้นป้ายปีก
ยังโล่งเลี่ยนเตียนกลางอย่างแปลงควาย
นุ่งยกลายกระหนกเหมหงส์

สังข์ขัดก้นน้ำใส่ขันใหญ่
เติมใส่เต็มขันในทันที
ข้าไทเข้ากลุ่มรุมกันสี
ซีโคไหลรีสีออกมา
นี่จวนจบมหาพนแล้วสิหว่า
ประทัวกายาจนพุงลาย
ฉีกผมปกกระบาลให้ล้านหาย
หัวกูฉิบหายหน้าอายใจ
เหมือนผ้าทรงใครใครหาไม่

เกี่ยวส่านปักทองกรองดอกไม้	ผ้าเช็ดเหงื่อไคลใส่ชมพู
ครั้งนี้จะแต่งไปให้ยิ่งยวด	จะไปอวดนางพิมให้อุ้มอยู่
นิ้วก้อยใส่รางแตนแหวนงู	นิ้วชี้เช็ดขุั้นแหวนเพชร
นิ้วนางแหวนประดับทับทิม	เอ๊ะที่นี้นางพิมปัมสำเร็จ
แหวนเครื่องของบิดายอดห้าเม็ด	ชาวสุพรรณมันเช็ดว่ามั่งมี
เดินย่องไปส่องกระจกใหญ่	ทุดหัวจิ้งไรเหมือนล่องซี
ถึงหัวชั่วแต่ตัวเป็นผู้ดี	อ้ายเด็กมานี่เอาเสือไป

(57-58)

ข้อความนี้แสดงว่าขุนช้างก็พยายามแก้ไขรูปลักษณะที่อัปลักษณ์ของตนเท่าที่จะทำได้ ขณะเดียวกันขุนช้างก็ฉลาดพอที่จะใช้ความมั่งคั่งด้วยทรัพย์สิน ซึ่งเป็นจุดเด่นของตนในการสร้างอำนาจ และกลบปมด้อยเรื่องรูปลักษณะของตนได้ เพราะเมื่อขุนช้างเดินทางไปทางไหน ผู้คนก็ต่างให้ความสนใจและเข้ามาประจบเอาใจ เช่น ตอนขุนช้างเดินทางมาถึงศาลาการเปรียญที่วัดเทศนมมหาชาติ กล่าวไว้ว่า

ครั้นว่ามาถึงการเปรียญใหญ่	สัปบุรุษสุดใจอยู่พร้อมหน้า
เขาหลีกทางขุนช้างก็เข้ามา	บ่าวปู้เสือกลั่นังเพโท
เพื่อนฝูงเห็นเข้าก็มาหา	ทักทายพูดจาวักันโอ
ที่บางคนพูดมากปากโว	ว่าพุทไธ้เหงื่อไหลกระไรนี้

(58)

เมื่อขุนช้างรู้ว่า เงิน ซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจทางสังคมที่เห็นเด่นชัดเป็นรูปธรรม เป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถทำให้ตนมีอำนาจเหนือผู้อื่นได้ ขุนช้างจึงไม่รีรอที่จะใช้เงินหรืออำนาจทางสังคมรูปแบบอื่นๆ แสวงหาสิ่งที่ตนเองปรารถนามาเป็นของตนจนได้ และสิ่งปรารถนาสูงสุดของขุนช้างประการหนึ่งก็คือ นางวันทอง ขุนช้างจึงใช้อำนาจทางสังคมทำทุกอย่างที่จะให้ตนได้นางวันทองมาเป็นภรรยา

ความสัมพันธ์ของขุนช้าง ขุนแผน และนางวันทอง

ขุนช้าง ขุนแผน และนางวันทองเป็นเพื่อนเล่นกันมาตั้งแต่เด็ก และเคยเล่นเป็นผัวเมียกัน ดังข้อความว่า

เราเล่นเป็นผัวเมียกันเถิดรา	ขุนช้างร้องว่าข้าชอบใจ
นางพิมว่าไปอ้ายนอกคอก	รูปชั่วหัวถลอกกุหาเล่นไม่
พลายแก้วว่าเล่นเถิดเป็นไร	ให้ขุนช้างนั้นไซ้เป็นผัวพลง
ตัวข้าจะย่องเข้าไปหา	จะไปลักเจ้ามาเสียจากช้าง

(11)

ในการเล่นผัวเมียครั้งนี้ถึงจะเป็นการเล่นแบบเด็ก ๆ แต่ตัวละครชายทั้งสองตัวก็จำได้ เพราะในวันที่พลายแก้วนอนเฝ้าเรือนหอแล้วชวนขุนช้างมานอนเป็นเพื่อนบ่าว ขุนแผนได้กล่าวกับขุนช้างว่า

เจ้าพลายแก้วจึงว่าเจ้าเกลอเอ๋ย	อย่าถือเลยที่นางพิมเรารักใคร่
รู้ว่าเป็นเมียเอ็งกุเกรงใจ	เอ็นดูเถิดจงให้เสียแก่เรา
ขุนช้างฟังว่าทำหน้าเก้อ	นิจจาเกลือดอกหาไม่ไม่ให้เจ้า
แมนเอ็งไม่รักกูจักเอา	ว่าแล้วกินเหล้าเมาสำราญ

(162)

คำพูดนี้แสดงว่าขุนแผนยอมรับสภาพที่สมมุติเล่นในตอนเด็ก จึงกล่าวขอนางพิมจากขุนช้างโดยใช้ข้อความว่า “รู้ว่าเป็นเมียเอ็งกุเกรงใจ” การใช้คำว่า “เมียเอ็ง” นั้นเป็นการตอกย้ำให้ขุนช้างรู้สึกเป็นเจ้าของนางพิมมากขึ้น และคำพูดนี้ยังทำให้ขุนช้างอับอายที่ถูกแย่งนางพิมจนเกิดความรู้สึก “เก้อ” คือ “ว. แสดงสีหน้าเจื่อนเพราะรู้สึกผิดคาดหรือทำอะไรผิดพลาดไป” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 145) ที่ต้องเสียนางพิมให้ขุนแผน จึงกล่าวย้ำให้ขุนแผนรับรู้ว่าคุณช้างยังคงรักและต้องการนางพิมว่า “แมนเอ็งไม่รักกูจักเอา”

บทสนทนานี้พิจารณาผิวเผินเหมือนเป็นการพูดเล่นกัน แต่กลับเป็นคำพูดที่ขุนช้างยึดมั่นและทำตามทีกล่าวไว้ทุกประการ

ความแยบยลของขุนช้างในการกำหนดโชคแห่งรักของตน

เมื่อขุนช้างเห็นขุนแผนหายไปนานโดยไม่ส่งข่าวคราวกลับมาเหมือนไม่สนใจนางพิม ส่วนนางพิมก็ป่วยหนักด้วยความคิดถึงขุนแผน จนต้องเปลี่ยนชื่อเป็น วันทอง ขุนช้างจึงเริ่มกระบวนการ “แม่นเอ็งไม่รักกูจักเอา” การกระทำครั้งนี้ของขุนช้างถือเป็นการแหวกกฎข้อห้ามเรื่องการยุ่งเกี่ยวเชิงชู้สาวกับหญิงที่เป็นภรรยาของคนอื่น ข้อห้ามเรื่องนี้เห็นได้ชัดจากคำสอนของสมภารมี วัดป่าเลไลยก์ สั่งห้ามขุนแผนก่อนที่จะสอนวิชาขุนแผนว่า

อยู่ยงคงกระพันล่องหน	ภาพยนตร์ผูกไซ้ให้ต่อสู้
รักทั้งเรือนเสกเป่าเป็นเจ้าของ	ผูกจิตหญิงอยู่ไม่เคลื่อนคลาย
ท่านขรัวหวัรรอว่าออแก้ว	เรื่องเจ้าชู้แล้วต้องมันหมาย
เมียของเขาเจ้าอย่าได้ทำร้าย	สาวแก่แม่มายเอาเถิดวา

(50)

ขุนแผนถึงแม้จะเจ้าชู้มากเพียงไร แต่ก็ไม่ยุ่งเกี่ยวกับภรรยาของผู้อื่น ยกเว้นนางวันทองที่ขุนแผนถือว่าเป็นภรรยาของตนอยู่เสมอ ด้วยเป็นภรรยาคนแรกที่มีการแต่งงานตามประเพณีอย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ข้อห้ามเรื่องไม่ล่วงละเมิดภรรยาหรือสามีของผู้อื่นนั้น ยังสะท้อนผ่านคติความเชื่อทางศาสนา เช่น ปรากฏเป็นศีลข้อที่ 3 ในเบญจศีลของพุทธศาสนา ที่ว่า กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณีสิกขา ปทสมาทิยามิ – เว้นจากการประพฤติดิฉิดในกามทั้งหลาย หรือในหนังสือไตรภูมิพระร่วงก็มีการกล่าวถึงบ่วงนรกขุมเรื่องการประพฤติดิฉิดในกามไว้ถึง 3 บ่วงนรก ได้แก่ นรกขุมที่ 13 สังฆานรค, นรกขุมที่ 14 วสิรนรค และนรกขุมที่ 15 โลหสิมพลีนรค (ลิไทย, 2506: 29-30)

ดังนั้นการห้ามล่วงละเมิดภรรยาของผู้อื่นจึงเป็นข้อห้ามสำคัญในสังคมไทย

แต่ขุนช้างหลบเลี่ยงข้อห้ามนี้ เพื่อให้ได้นางวันทองมาเป็นภรรยาของตน กระบวนการหลบเลี่ยงข้อห้ามข้อนี้ของขุนช้างมีความแยบยลน่าศึกษา

ขุนช้างเริ่มกระบวนการโดยใช้การที่ขุนแผนไม่ได้ติดต่อกับนางวันทองเป็นเวลานานมาเป็นชนวนสร้างข่าวว่า ขุนแผนถูกพระยาเชียงใหม่แทงเสียชีวิต ว่า

พระยาเชียงใหม่ย่องมาแทง	เลือดแดงตลอดจนปอดไหล
ร้องขึ้นอิงมีมันหนีไป	ออแก้วก็สิ้นใจไปไม่ช้า
ข่าวมาถึงกรุงก็ติดคุก	หลายคนทนทุกข์อยู่หนักหนา
อ้ายมากฝากหม้อกระดุกมา	ว่าแล้วทำหน้าที่เป็นทุกข์คลาย
อายุมันสั้นเท่านั้นแล้ว	คิดคิดถึงออแก้วก็ใจหาย
ไม่พอที่จะกล้าอาสาตาย	ให้แม่พิมพ์เป็นม่ายอยู่เอย

(234)

การที่ขุนช้างเคยได้ถวายตัวเป็นทหารในราชสำนักพระพันวษา ทำให้นางศรีประจันซึ่งเป็นชาวบ้านเชื่อถือ

นอกจากนี้ขุนช้างยังใช้ความจริงเรื่อง “ม่ายหลวง” ของสังคมไทย มาเสริมสร้างความกลัวและชี้นำนางศรีประจันให้คล้อยตามข้อเสนอขอแต่งงานระหว่างขุนช้างกับนางวันทอง ด้วยการกำหนดให้ยายกลอยกับยายสายเป็นคนจุดชนวนความน่ากลัวของการเป็นม่ายหลวง ว่า

ครานั้นยายกลอยกับยายสาย	ครั้นได้แยกกายแล้วจึงว่า
เข้าไปกระซิบกระหีบตา	ว่านี่แน่คุณป้าศรีประจัน
กฎหมายตั้งไว้แต่ไรมา	ว่าใครกล้าอาสาไปทัพขัน
ถ้าเสียทัพกลับมาให้ฆ่าฟัน	กฎหมายตั้งมั่นตามกระทรวง
ถ้าแม้ตัวตายลงในทัพ	ลูกเมียให้จับเป็นม่ายหลวง

ไฟรซึ่งเสียทัพกลับทั้งปวง	ให้ติดพวงส่งเข้ายังคุกใน
วันทองจักต้องเป็นม่ายหลวง	จะยากเย็นเป็นห่วงห้าน้อยไม่
ยักย้ายถ่ายเทเสียเป็นไร	ขอให้ขุนช้างเอาเป็นเมีย

(235)

ความข้อยที่นางวันทองจะต้องเป็นม่ายหลวงเพราะขุนแผนตายในสนามรบ นั้น นางศรีประจันกลัวมาก ด้วยความรักและความห่วงใยสถานภาพของ บุตรสาว นางศรีประจันจึงเต็มใจยกนางวันทองให้แต่งงานกับขุนช้างตาม คำแนะนำของยายกลอยและยายส่าย

ความกลัวของนางศรีประจันเรื่องนางวันทองจะเป็นม่ายหลวงนี้ เป็น เรื่องที่สมเหตุสมผล เพราะครั้งที่ขุนไกรบิดาขุนแผนถูกประหารชีวิตใน คราวตามเสด็จสมเด็จพระพันวษาไปล่ากระบือ หลวงฤทธานนท์เพื่อนของ ขุนไกรได้มีหนังสือแจ้งไปยังนางทองประศรีว่า

หนังสือว่ามาถึงทองประศรี	อันขุนไกรสามีเพื่อนสหาย
ต้องรับพระราชอาชญาตาย	เสียบไว้หน้าค่ายกระบือนั้น
รับสั่งให้รีบเอาลูกเมีย	หนีเสียอย่าอยู่ที่บ้านนั้น
ออกไปให้พ้นแดนสุพรรณ	หนังสือมา ณ วันจงแจ้งใจ

(29)

หลวงฤทธานนท์เป็นขุนนาง ก็ยังแนะนำให้นางทองประศรีหนีการถูกริบ เป็นม่ายหลวง อีกทั้งเมื่อตอนนางทองประศรีมาสู่ขอนางพิม (วันทอง) ให้ พลายแก้ว นางศรีประจันเห็นสภาพของนางทองประศรีที่ทรุดโทรมน่า สงสาร ถึงกับรำพึงว่า

ดูนิกสงสารออกทองประศรี	จากกันไปหลายปีติดัก
ร่างรูปซูบซีดลงผิदनักร	หัวหงอกฟันหักดูหนักไป

(156)

สภาพที่ตกทุกข์ได้ยากของนางทองประศรี เป็นประจักษ์พยานของความทุกข์จากการหนีการเป็นม่ายหลวง ที่ถึงแม้จะหนีการถูกริบเป็นม่ายหลวงได้สำเร็จ แต่ชีวิตที่ต้องหลบซ่อนก็นำความทุกข์มาให้นางทองประศรีอย่างมาก เหตุการณ์ทั้งหมดจึงทำให้นางศรีประจันต้องหาทางแก้ไขไม่ให้นางวันทองตกอยู่ในสภาพเดียวกับนางทองประศรี แม้เมื่อนางทองประศรีมาคัดค้านเรื่องการแต่งงานใหม่ของนางวันทอง นางศรีประจันก็ให้เหตุผลตอบได้ว่า

บอกว่าพลายแก้วไปทัพตาย	ฉิบหายม้วยมุดสุดสังขาร
ภูนี้คิดสมเพชเวทนา	เขาจะจิกหัวคร่ำไปทนทุกข์
เก็บเอาไปเป็นม่ายอยู่ในวัง	คุมขังเข้าเย็นไม่เป็นสุข
ขุนช้างเขาช่วยบ้นให้พ้นทุกข์	เงินทองเขาจุกจกจนเจือไป
มันจึงค่อยคลายหายโทษทัณฑ์	กูจึงผ่อนผันยอมยกให้
จะอยู่กาญจน์บุรีดีมีงไป	กูมิใส่เอาด้วยไม่มีใช้กู

(257)

ความกลัวของนางศรีประจันเรื่องนางวันทองจะถูกริบเป็นม่ายหลวง และความเชื่อของนางศรีประจันว่าขุนช้างได้ใช้เงินทองให้สินบนคนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้เพื่อช่วยปกปิดเรื่องนางวันทองเป็นภรรยาขุนแผน นับว่าขุนช้างวางแผนได้อย่างแยบยล โดยอาศัยระเบียบของสังคมเกี่ยวกับการลงโทษผู้ที่ไปทัพแล้วพ่ายแพ้หรือตัวเองตาย ภรรยาจะถูกริบเป็นม่ายหลวง มาทำให้นางศรีประจันผู้รักลูกสาวมากคล้อยตามจนบังคับให้นางวันทองแต่งงานกับขุนช้าง

ด้วยสาเหตุดังกล่าว เมื่อขุนช้างส่งนางเทพทอง มารดา มาสู่ขอนางวันทองกับนางศรีประจัน นางศรีประจันจึงยอมยกนางวันทองให้ขุนช้างด้วยความเต็มใจ และจัดงานแต่งงานให้อย่างเปิดเผยและเป็นทางการ

การใช้ระเบียบสังคมเรื่อง “ม่ายหลวง” นั้นนับเป็นแบบยลที่สำคัญของ

ขุนช้าง ที่สามารถทำให้การยุ่งเกี่ยวกับภรรยาของผู้อื่นซึ่งเป็นข้อห้าม
สำคัญของสังคมไทย กลายมาเป็นความถูกต้องที่สามารถกระทำได้อย่าง
เปิดเผยและสังคมยอมรับ เพราะสังคมมองว่าเป็นการช่วยไม่ให้นางวันทอง
ถูกริบเป็น “ม่ายหลวง”

ขั้นตอนต่อมา หลังจากขุนช้างสามารถสร้างความชอบธรรมให้ตนเอง
ในการสว่ขอและแต่งงานกับนางวันทองได้แล้ว เมื่อกำหนดวันแต่งงาน
ระหว่างขุนช้างกับนางวันทองแล้ว ขุนช้างก็แสดงความจำนงจะปลูกเรือน
หลังใหญ่แทนที่เรือนหอเดิมของขุนแผน ขุนช้างจึงมาบอกนางศรีประจันว่า

ขุนช้างนับวันไวไใกล้เวลา	จึงชวนศรพระยาผู้เป็นพี่
มาบ้านศรีประจันในทันที	แจ้งคดีว่าการนั้นเตรียมแล้ว
ลูกมาหาหรือคุณแม่เจ้า	จะขอรื้อหอเก่าของพลายแก้ว
เอาไปถวายเป็นวัดเสียยังแล้ว	จะได้แผ้วถางทางพื้นแผ่นดิน
อันหอของลูกนี้โตใหญ่	หาที่ไหนไม่เหมือนของลูกสิ้น
ราวกับวิมานทองของพระอินทร์	ศรีประจันได้ยินหัวเราะงอ

(253)

นางศรีประจันพอใจที่ขุนช้างจะปลูกเรือนหอใหม่ จึงออกอุบายบอกให้นาง
วันทองรื้อเรือนหอของขุนแผนไปถวายเป็นวัดเพื่อเป็นบุญกุศลส่งให้พลายแก้ว
ปลอดภัย นางวันทองจึงยินยอมให้รื้อเรือนหอของพลายแก้ว ด้วยปรารถนา
ให้อานิสงส์ของผลบุญส่งให้พลายแก้วปลอดภัย

หลังจากรื้อเรือนหอพลายแก้วแล้ว ขุนช้างก็จัดการปลูกเรือนหอของตน
ทันทีว่า

ครานั้นจึงเจ้าขุนช้างล้าน	ครั้นถึงวันนัดงานหาข้าไม่
จัดแจงรีบร้อนไม่นอนใจ	สั่งบ่าวไพร่ให้ขนเครื่องหอมมา
ครั้นถึงบ้านท่านยายศรีประจัน	พวกพ้องพร้อมกันเป็นนักหนา
พันศรราชยาศรพระยา	ขุนช้างก็มาพร้อมเพรียงกัน
พื้นที่ขุดดินตั้งเสาหม้อ	ยกเครื่องเรือนต่อขมิ้มมัน

ปรับพื้นที่ดัดฟ้าเข้าฉบับพลัน
ฝ่ายว่าท่านยายศรีประจัน
กับข้าวของหวานล้วนดีดี

แล้วมุ่งหลังคานั้นทันที
จัดสรรของเลี้ยงไว้ถ้วนถี่
เลี้ยงกันอึงมีทั้งบ้านไป

(259-260)

ข้อความข้างต้น ถ้าพิจารณาเฉพาะการปลูกเรือนหอ ก็ถือว่าขุนช้างดำเนินการถูกต้องตามขนบธรรมเนียมการปลูกสร้างเรือนหอ ซึ่งพระยาอนุমানราชชน (2539: 58-59) ได้กล่าวถึงการปลูกเรือนหอ ในหนังสือ *ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตแต่งงาน* ไว้ว่า “ถ้าในพิธีแต่งงาน มีตกลงกันด้วยเรื่องเรือนหอ ก็เป็นหน้าที่ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องจัดเตรียมเครื่องใช้ไม้สอย และสิ่งของต่างๆ สำหรับนำไปปลูกยังที่บ้านของฝ่ายเจ้าสาว . . . ประเพณีโบราณฝ่ายข้างเจ้าสาว ต้องเลี้ยงดูคนที่มาทำงาน” ในบทกลอนนี้ขุนช้างรับผิดชอบเกี่ยวกับการสร้างเรือนหอ และนางศรีประจันมารดาเจ้าสาว รับผิดชอบเรื่องการเลี้ยงดูผู้คน

อย่างไรก็ตาม เรือนหอขุนช้างหลังนี้สร้างขึ้นอย่างผิดข้อห้ามการใช้พื้นที่ตรงตำแหน่งที่ตั้งของเรือนหอ ขุนช้างจงใจใช้พื้นที่เดิมของเรือนหอขุนแผน โดยใช้กลอุบายให้นางวันทองรื้อเรือนหอขุนแผนถวายวัดเพื่อตนเองจะได้สร้างเรือนหอของตนขึ้นมาแทนที่ ลักษณะเช่นนี้เข้าข่ายการ **ปลูกเรือนคร่อมตอ**

สังคมไทยมีข้อห้ามเกี่ยวกับการสร้างเรือนอยู่ประการหนึ่ง คือ การ **ห้ามปลูกเรือนคร่อมตอ** ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน จนกลายเป็นสำนวนไทยที่คนไทยใช้กล่าวถึงเสมอ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546: 680) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ปลูกเรือนคร่อมตอ (สำ) ก. กระทำสิ่งซึ่งลวงล้ำ ก้าวกาย หรือทับสิทธิของผู้อื่น จะโดยรู้เท่าถึงการณ์หรือไม่ก็ตาม.” ส่วน พระยาอนุমানราชชน (2532: 9) ได้กล่าวถึงการห้ามปลูกเรือนคร่อมตอไว้ว่า

ตามปกติก่อนปลูกเรือนต้องหาโหรหรือผู้รู้มาตรวจดูพื้นที่เสียก่อน ว่าเป็นที่มงคลหรืออัปมงคล เพราะฉะนั้นจึงต้องหา ฤกษ์-ปราบดิน คือตรวจดูที่ดิน ว่าจะเป็นโชด เป็นเนินปลวก มีหลักตอ มีขอนท่อนไม้หรืออะไรที่เกะกะจมฝังดินอยู่บ้างหรือไม่ ถ้ามีก็จัดการถอนทิ้งและปราบดินให้เรียบ เพราะปลูกเรือนบนโชดเนินคร่อมหลักคร่อมตอคร่อมต้นไม้ เขาถือว่าเป็นเสียดจัญไร . . . เพราะในที่ซึ่งมีหลักตอจมค้างคาอยู่ในดิน ถ้าไม่เอาออกแล้วปลูกเรือนคร่อม เป็นไม่ดีแน่ อย่างน้อยก็ทำให้เกะกะพื้นที่ได้ล่องถุน ไม่สะดวกแก่การใช้ล่องถุนทำประโยชน์ใด ๆ ลางที่แต่ก่อนจะถือว่ายิ่งกว่านี้ก็ได้ จะถือว่าถ้าใครฝังอาถรรพ์ ฝังรูปฝังรอยอะไรไว้ ก็จะทำให้ผู้อยู่ได้รับความเดือดร้อน . . .

การปลูกเรือนคร่อมตอ พระยาอนุমানราชชนระบุไว้เลยว่า “เป็นเสียดจัญไร” และใน *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน* นั้น ขุนช้างกลับตั้งใจปลูกเรือนคร่อมตอ

การปลูกเรือนคร่อมตอของขุนช้างมีนัยยะทั้งทางเชิงกายภาพ และเชิงสัญลักษณ์

ในเชิงกายภาพ ขุนช้างสร้างเรือนหอบนพื้นที่ที่เคยเป็นเรือนหอของขุนแผน แต่สร้างให้ใหญ่โตงดงามกว่า ดังคำที่ขุนช้างโอ้อวดกับนางศรี-ประจัน ว่า

อันหอของลูกนี้โตใหญ่	หาที่ไหนไม่เหมือนของลูกสิ้น
ราวกับวิมานทองของพระอินทร์	ศรีประจันได้ยินหัวเราะงอ

(2513: 253)

การที่ขุนช้างสร้างเรือนหอที่ดีกว่าเรือนหอเดิมของขุนแผนนั้น เป็นการแสดงทางกายภาพให้เห็นฐานะการเงินที่มั่งคั่งกว่าขุนแผน นับว่าขุนช้างชาญฉลาดในการนำจุดเด่นของตนมาย้ำเน้นความเหนือกว่าขุนแผนในด้านนี้

ในเชิงสัญลักษณ์ การที่ขุนช้าง “ปลูกเรือนคร่อมตอ” คือ การเปรียบ-

เปรยขุนช้างที่มาแต่งงานกับนางวันทองผู้เป็นภรรยาของขุนแผน ดังจะเห็น
จากคำบริภาษของขุนแผนเมื่อกลับมาหลังจากทำศึกได้ชัยชนะแล้วทราบ
เรื่องที่ขุนช้างออกอุบายว่าขุนแผนตายในที่รบ ตลอดจนการที่นางศรีประจัน
บังคับนางวันทองให้แต่งงานกับขุนช้าง ขุนแผนก็โกรธจนบริภาษว่า

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท	แค้นคิดเลือดตาจะหลังไหล
ชืชะควรหรือมิตรคิดนอกใจ	เป็นไรเป็นกันในวันนี้
เมียกูเขาก็รู้ยู่ทั้งบ้าน	อ้ายหัวล้านเล่นกันให้ป่นปี
อีแก่แม่มันนั่นก็ดี	จะจับจิกหัวดีให้หน้าใจ
สมคบคิดกันจะเอาเมีย	ว่าลาวแทงทิ้งเสียไม่มาได้
ให้ร้ายต่าง ๆ ทุกอย่างไป	ตัดรากโพธิ์ไทรเป็นलगร้าย
บังอาจน้อยหรือมารื้อหอ	ปลุกเรือนคร่อมตอเล่นง่ายง่าย
ไม่ทดแทนมันได้มิใช่ชาย	เจ้านายไม่เลี้ยงก็ตามที

(274)

ลักษณะการปลุกเรือนคร่อมตอที่ขุนแผนกล่าวนั้น เป็นการใช้ภาษาเชิง
สัญลักษณ์ เปรียบเทียบการที่ขุนช้างบังอาจมาลวงล้า ก้าวก่าย หรือทับ
สิทธิความเป็นสามีของขุนแผนทั้ง ๆ ที่รู้ดีว่านางวันทองเป็นภรรยาขุนแผน
แผนการอันแยบยลของขุนช้างเกือบจะไม่สำเร็จ หากไม่เกิดเหตุการณ์
หึงหวงระหว่างนางวันทองกับนางลาวทองภรรยาคนใหม่ของขุนแผน จน
ขุนแผนโกรธนางวันทองถึงกับจะฆ่านางวันทองว่า

มึงตายเสียเถิดวันทองเอ๋ย	อย่าอยู่เลยชักดาบออกเงือง่า
กระต๊อบโพงผางกลางนาวา	จิกหัวเอามาฆ่าให้ตาย

(2513: 281)

แล้วขุนแผนก็พานางลาวทองกลับบ้านที่กาญจนบุรี ไม่สนใจนางวันทอง
อีกต่อไป เหตุการณ์ตอนนี้ได้สร้างความชอบธรรมให้แก่ขุนช้างมากยิ่งขึ้น
ในการที่จะรับนางวันทองเป็นภรรยาของตน เพราะขุนแผนได้กระทำการที่

ขุนช้างเคยกล่าวไว้ในตอนนอนเฝ้าเรือนหอของขุนแผนที่ว่า “แม่นเอ็งไม่รักกูจักเอา” (162)

การปลูกเรือนคร่อมตอของขุนช้างครั้งนี้ จึงถือเป็นชัยชนะของขุนช้างเหนือขุนแผนทั้งในเชิงกายภาพและสัญลักษณ์

ผลการศึกษา

จากการศึกษาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ถึงขุนช้างจะเป็นตัวละครรูปกายอัปลักษณ์ แต่ก็มี ความชาญฉลาดในการแสวงหาสิ่งที่ตนปรารถนา โดยใช้ทั้งระเบียบทางสังคม ความเข้าใจจิตใจมนุษย์ ดำเนินการหลบเลี่ยงข้อห้ามต่างๆ ของสังคม เพื่อให้ตนเองสามารถสมปรารถนาในความรักได้อย่างแนบเนียน ขุนช้างจึงเป็นตัวละครสำคัญ ที่สร้างสีสันให้แก่ผู้อ่าน นับเป็นเสน่ห์ประการหนึ่งทางวรรณกรรมที่ทำให้ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรมที่มีผู้อ่านอยู่ทุกยุคสมัยและทุกวัย

บรรณานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.

2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ลีไทย, พระญา. (2506). ไตรภูมิพระร่วง. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร: องค์การคำคุณุสสภา.

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (2513). พระนคร : แพร์พิทยา.

อนุমানราชชน, พระยา (เสฐียรโกเศศ). (2532). ประเพณีเนื่องในการปลูกเรือน-แต่งงาน. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสสภา. (กรมศิลปากร องค์การคำคุณุสสภา และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป จัดพิมพ์เนื่องในวาระครบ 100 ปี ศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน)

อนุমানราชชน, พระยา (เสฐียรโกเศศ). (2539). ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตแต่งงาน. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : ศยาม.